

Slovenska književnost III – pripovedna proza

Alojzija Zupan Sosič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Spoznanje, da je danes pisanje literarnozgodovinskih pregledov zapleteno početje, je bilo osnovno vodilo mojega razmišljanja o razdelku Pripovedna proza v knjigi *Slovenska književnost III*. Bolj kot obsežna literarna produkcija povzročata literarnozgodovinske zadrege in nedoslednosti metodološka raznovrstnost in nesorazmernost. Predvsem literarnozgodovinski pregledi sodobne književnosti so največkrat nedokončani projekti, saj pomanjkanje časovne distance pušča odprta številna vprašanja. Ker gradijo oz. razširjajo literarni kanon, sprožajo polemične odzive, predvsem na kriterije izbire in obseg izbora literarnih besedil. Da bi se delno oddaljila od te recepcijske stalnice, bom najprej osvetlila položaj razdelka Pripovedna proza v celotni knjigi *Slovenska književnost III*, saj ga razumem kot pomemben izvor nekaterih pomanjkljivosti v študiji Silvije Borovnik. Uvodni pregled celotnega koncepta monografije bom povezala z razmišljanjem o zvrstnih značilnostih in posebnostih pripovedne proze. Branje razdelka Pripovedna proza mi namreč ni pomenilo le vzvoda za kritiko razprave Silvije Borovnik, pač pa tudi priložnost za premislek o primernih načinih znanstvene refleksije oz. možnostih različnih pristopov k sodobni prozi.

Silvija Borovnik je v razpravi Pripovedna proza, ki jo je naslovlila Razvoj pripovedne proze po letu 1945, obravnavala pisatelje in pisateljice sodobne (povojne) proze. V uvodu razdelka je omenila, da so literarne smeri, ki so se uveljavile v času med obema vojnama, tudi po vojni ohranile močan vpliv. Z naštevanjem pomembnejših literarnih del, ki so se pojavila ok. 1945, čeprav so nastala že pred vojno, je povezala predvojno in povojno ustvarjanje v enovitejši literarni proces. Pri tem je posebej opozorila na zamudništvo proze Vitomila Zupana. Njegova literarna dela so večinoma izšla v sedemdesetih in osemdesetih letih, čeprav jih je napisal že pred vojno.

Literarnozgodovinski pregled Borovnikove obsega literarno ustvarjanje med letoma 1945 in 1998. Uvede ga analiza Kocbekove proze, zaključni pa zgoščena predstavitev Lainščkovih literarnih del. V razpravo so vključeni naslednji ustvarjalci: Edvard Kocbek, Ciril Kosmač, Beno Zupančič, Andrej Hieng, Danilo Lokar, Lojze Kovačič, Vitomil Zupan, Mira Mihelič, Vladimir Kavčič, Peter Božič, Jože Snoj, Rudi Šeligo, Marko Švabič, Dimitrij Rupel, Dušan Jovanović, Dominik Smole, Saša Vuga, Pavle Zidar, Marjan Rožanc, Franček Rudolf, Mate Dolenc, Drago Jančar, Marjan Tomšič, Miško Kranjec, Branko Gradišnik, Milan Kleč, Maja Novak, Igor Bratož, Silvija Borovnik, Andrej Blatnik, Jani Virk, Marjeta Novak Kajzer, Katarina Marinčič, Nada Gaborovič, Nedeljka Pirjevec, Vlado Žabot, Berta Bojetu Boeta, Feri Lainšček.

Prozna dela posameznih avtorjev so povezana med seboj z različnimi prehodi, ki izhajajo iz podobnosti: navezovanja na stilno vzporednost, vključenosti v podoben (isti) zgodovinski trenutek ter primerjave podob-

nih pripovedovalcev in literarnih oseb. Bralce Pripovedne proze pa bo poleg vtisa sklenjenosti in povezanosti različnih proznih opusov razveselilo to, da študija ne upočasnjuje svojega interpretativnoanalitičnega ritma z diskurzi ali zapletenimi konstrukcijami, prav tako ga ne zapleta z odvečimi tujkami ali zahtevnimi termini. Študentom književnosti bo razprava dobrodošla kot uvajalno gradivo, za poglobljen študij sodobne književnosti pa si bodo morali zaradi njenega preskromnega obsega poiskati še dodatno literaturo.

Že branje kazala neprijetno preseneti: prozi je namreč od vseh treh literarnih zvrsti namenjeno najmanj strani (le 58), celo manj kot poglavju Literarna veda in kritika (72), ki kot spremljevalni, metaliterarni pojav vendarle ne zasluži tolikšne pozornosti kot sočasno literarno ustvarjanje. Po številu strani je torej Pripovedna proza komaj obsežnejša od poglavja Literarne revije in programi (40). Preskromen obseg razdelka je usodno vplival na zoženost izbora¹ pisateljev in pisateljic, ki pogreša naslednje (največ mlajše) avtorje: Aleša Čara, Milana Dekleva, Tamaro Donevo, Emila Filipčiča, Evalda Flisarja, Franja Franciča, Zorana Hočevarja, Braneta Mozetiča, Jožeta Hudečka, Uroša Kalčiča, Borisa Jukića, Nino Kokelj, Kajetana Koviča, Dušana Merca, Andreja Moroviča, Vinka Möderndorferja, Toneta Perčiča, Sonjo Porle, Marka Sosiča, Igorja Škamperleta, Brino Švigelj Mérat.

Preskromen obseg pripovedništva je nedopusten tudi zaradi strnjnosti naslova, saj termin pripovedna proza zaobseže več literarnih vrst: pod skupnim pojmom »kratka proza«² kratko zgodbo, novelo in črtico; »daljšo«³ prozo pa predstavlja roman. Roman in kratka proza sta bila najpogostejša in najopaznejša v osemdesetih in devetdesetih letih, zato si »zaslužita«⁴ več pozornosti – osemdeseta leta so bila čas kratke proze, devetdeseta pa romana. Najbolj razplasteno razlago zahteva predvsem roman kot najdaljša pripovedna vrsta. Naj s kratko predstavitevijo te najbolj odprte in nedoločljive literarne vrste samo nakažem kompleksnost njegovih analiz, ki se v tako kratkem preletu romanopisja ni mogla uveljaviti. V romanovem značaju⁵ obstaja le ena ustaljena in razvojno neproblematična stalnica: sinkretizem. Ker je bil že od svojega začetka vedno pripravljen sprejeti vase nove literarne vrste in oblike, prav tako tudi poteze ostalih literarnih zvrsti (lirizacija, dramtizacija in esejizacija), ni nikoli izoblikoval svoje enotne podobe, pač pa so to storili njegovi žanri. V tem smislu bi bilo poučno sproti opozarjati na žanrsko hibridnost⁶ (Borovnikova je nekajkrat opozorila na zanimive značilnosti žanra: npr. pri Ivanu Potrču, da je napisal prvi erotični roman *Na kmetih*, in Katarini Marinčič, ki je uspešno prenovila družinski roman, žanrsko prepletenost pa je poudarila pri romanih Vitomila Zupana), oz. na še očitnejšo lirizacijo (predvsem v modernističnem romanu) in esejizacijo. Esejizacija je prevladujoča vrstna značilnost sodobnega romana tudi v svetu, a je Borovnikova ni omenila. Ker posebni romanov značaj ponuja možnost za več načinov znanstvene refleksije (kot pri drugih literarnih vrstah), lahko metodološki pluralizem⁷ posega v naratološka teoretična izhodišča o treh ubeseditvenih načinih (opis, pripoved, govor) in temeljnih pripovednih prvinah (zgodba, perspektiva, pripovedovalec, literarna oseba, prostor in čas). Opazovanje

razmerja med ubeseditvenimi načini in pripovednimi elementi namreč teoretično podkrepi literarnosmerno uvrščanje oz. utemeljeno razločje med naslednjimi tipi romanov: tradicionalni, moderni, novi, modernistični, postmodernistični roman. Tega v literarnozgodovinskih interpretacijah Silvije Borovnik ne zasledimo, saj pogrešamo zgoščen uvod⁵ z napovedmi literarnosmerne razdelitve, povezane z razlago aktualnih literarnih pojavov: reizem, ludizem, metafikcija, medbesednost, magični realizem. Borovnikova je v smislu naratoloških izhodišč zaznala bistveno novost v karakterizaciji Marjana Tomšiča, ki je v ospredje svojih romanov postavil veličastne ženske like, življenje pa prikazal iz ženske perspektive. Prav tako je dobrodošla njena analiza pripovedovalca (npr. pri A. Hiengu, D. Jančarju), ki pa se ni zaključila s sintezo o splošnem mestu in pomenu pripovedovalca v sodobni slovenski prozi.

Delno okrnjen je razdelek Pripovedna proza tudi zaradi poglavja *Književnost v zamejstvu in zdomstvu*, ki posebej izvzame literarno ustvarjanje izven slovenskih meja. Takšna poteza prostorskega kriterija razdelitve slovenske književnosti je po izidu monografije *Slovenska izseljenska književnost I, II, III* (1999) nesodobna, saj zavira proces postopnega vključevanja zamejske in zdomske književnosti v kanon slovenske književnosti. Tri knjige so namreč natančno predstavile celotno književnost naših izseljenskih skupnosti: prva je zajela literarno ustvarjanje zdomcev v evropskih deželah, Avstraliji in Aziji, druga v Severni Ameriki, tretja pa je osvetlila literarno gradivo Južne Amerike. Monografija se je s primerjanjem ter z redukcijo in vrednotenjem uspešno približevala zadnji uveljavitveni fazi, kjer bi pri vstopu v slovensko književnost izgubila predznak manjšinskega označevalca – določilo izseljensko – ter se končno enakopravno vključila v matično književnost. To bi ji uspelo pri poenotenih kriterijih izbire in z vključitvijo v širši kontekst – slovenska književnost –, a je z vnovično razločevalno oznako spet dobila poseben status in zamudila ta ugoden trenutek.

Pri prenavljanju in razširjanju literarnega kanona je bila sodobnejša Silvija Borovnik. V poglavju Pripovedna proza je namreč sledila zgledu sodobnih pregledov svetovne in nacionalnih književnosti, ki ne spregledujejo proze pisateljic, pač pa še posebej pazijo, da bi bilo v izboru čim več žensk. Najbolj razveseljivo pa je to, da njihova dela Borovnikova ne združuje več v posebno, spolno ločeno skupino – tako je problematični termin ženska književnost končno tudi v slovenskem literarnovednem slovarju postal zastarel in nepotreben.

Ker proza v knjigi *Slovenska književnost III* predstavlja najmanjši delež sodobne književnosti, bralcem presplošno pojasnilo za kriterije izbora ne zadošča. Silvija Borovnik je namreč v uvodu zapisala: »pregled je omejen na reprezentativne vzorce iz romanopisja in novelistike« (Borovnik 2001, 147), pri tem pa je nejasno, ali ji reprezentativnost pomeni literarno kvaliteto oz. literarnost ter v kolikšni meri jo vzporeja z metaliterarnimi zapisi.⁶ Tako ni pojasnjeno, če je z reprezentativnostjo mišljeno razmerje med znotrajliterarnimi in zunajliterarnimi dejavniki, pri kriterijih izbora pa nista omenjeni niti snovna niti stilna inovativnost, ki sta vendarle v interpretativnoanalitičnem razdelku Pripovedna proza igrali pomembno vlogo.

Pojasnilo o lastnem metodološkem ravnanju na začetku razprave bi bila sicer delna zastranitev, a bi odpravila kasnejša nesorazmerja pri deležu avtobiografske in primerjalne metode. Prva je namreč v pregledu sodobne književnosti Silvije Borovnik prispevala različne deleže pri obravnavi, ne glede na to, ali je prevladovala v začetni biografski predstavitvi avtorjev ali je pojasnjevala vzgibe za motivno-tematsko zasnovo njihovih pripovednih del. Večji prispevek primerjalne metode pa bi s sintetičnostjo uravnotežil količinsko različnost posameznih avtorjev in jih trdneje vpel v širši literarni kontekst.

Pravkar omenjena pomanjkljivost bi sicer prispevala k večji preglednosti razprave, ni pa tako usodna za strokovne bralce kot uvodna izpustitev napovedi ali razlage literarnosmernega uvrščanja⁷ oz. generacijske razvrstitve ob analizi literarnih pojavov, ki so značilni za sodobno slovensko književnost po drugi svetovni vojni. Tu mislim predvsem na razločevanje med modernistično in postmodernistično prozo oz. vsaj na določitev kriterijev tradicionalne in moderne proze. Modernizem in postmodernizem sta še relativno novi literarnovedni oznaki, zato bi strokovne bralce, predvsem študente, kljub odprtosti (oz. prav zaradi nje) teh dveh literarnih oznak, v besedilnih analizah zanimalo razločevanje⁸ med modernistično (v okviru nje tudi reizem in ludizem) in postmodernistično prozo (predvsem nepojasnjeni pojmi: metafikcija, medbesedilnost, magični realizem). Iz podobnega razloga – informativne vedoželjnosti – bi se isti bralci radi poučili o najnovšem proznem ustvarjanju, ki je le redko predmet literarnozgodovinskih pregledov, a je, na žalost, v avtoričinem pregledu skoraj izpadlo.

Pri pregledu literarnega ustvarjanja zadnjega desetletja se je avtorica zavedala, »da mora za presojanje umetniških del navadno miniti kar nekaj let« (Borovnik 2001: 147) ter da pomanjkanje časovne razdalje večkrat znižuje raven objektivnosti. Takšna previdnost je razumljiva, vendar bi bil zgoščen pregled proze ob koncu stoletja zanimiv tudi zato, ker bi pokazal, da so romani v zadnjem desetletju le izjemoma postmodernistični (takšen je npr. roman Gorana Gluvića *Vrata skozi*, ostali romani pa izrabljajo le nekaj postmodernističnih formalnih postopkov). Zaradi žanrskega sinkretizma kot enega najpomembnejših preoblikovalcev romaneskne tradicionalnosti slovenskega romana, je v devetdesetih letih primeren način približevanja romanom tudi mnogoplastna žanrska analiza,⁹ ki obravnava besedila v smislu večžanrskih določil oz. različnih besedilnih kodov. Takšen metodološki pristop je sicer primernejši za literarnozgodovinski pregled krajšega (zaokroženega) obdobja, a je hkrati učinkovit tudi za sintetične povzetke daljšega časovnega obdobja, ko z žanrskimi tipičnostmi zaobseže bistvene značilnosti izbranih romanov. Te je zelo težko usklajeno zajeti v znanstvene modele – veliko lažje je o njih razmišljati iz različnih presojevalno-vrednotenjskih perspektiv.

Pisanje literarne zgodovine v današnjem času namreč ni zapleteno početje le zaradi obsežne literarne produkcije, temveč ravno tako zaradi pestre in neuravnovešene metodološke »izbire«. Tovrstno literarnoznanstveno zadrego odraža tudi razdelek Silvije Borovnik Pripovedna proza, ki v tej kritiki ni bil le vzvod za pohvale, pripombe in predloge, pač pa

predvsem priložnost za razmislek o nekaterih načinih znanstvene refleksije oz. različnih pristopih k sodobni prozi.

OPOMBE

¹ Borovnikova je od najnovejšega proznega ustvarjanja obravnavala dela naslednjih ustvarjalcev: M. Novak, A. Blatnika, J. Virka, M. Novak Kajzer, K. Marinčič, N. Pirjevec, V. Žabota, B. Bojetu Boeta, F. Lainščka. Glede na skromnejši obseg razdelka avtorica res ne bi mogla vključiti vseh pomembnih ustvarjalcev, a bi jih lahko vsaj omenila ali vključila v primerjalni kontekst izbranih avtorjev, kot je storila pri naslednjih, le omenjenih, avtorjih: F. Rudolf, M. Dolenc, D. Rupel, M. Švabič, D. Jovanović, I. Bratož, S. Borovnik, M. Kleč.

² Nedokončani in nedoločeni vrstni pečat nakazuje le eno trdno, ustaljeno in razvojno neproblematično romaneskno lastnost sinkretizem. Ker pa je ta romanova stalnica dokaj abstraktna, so še vedno odločilni formalni kriteriji opredelitve: prozni zapis, zunanji obseg in epskost.

³ Žanrska hibridnost/žanrski sinkretizem/žanrska prepletenost romana je združevanje več žanrov v okviru enega romana, raziskava žanrske identitete pa ne razkrije samo formalno-pripovedne strukture in njena tematska izhodišča, pač pa tudi ideologeme in vrednostne sestave ter družbenozgodovinske učinke besedila. Tako je npr. besedilna analiza romanov Berte Bojetu pomanjkljiva, saj Borovnikova ni omenila prevladujočega žanrskega vzorca – antiutopičnega romana –, ki določa bistvene romaneskne značilnosti, dopolnjuje pa jih učinek romaneskne hibridnosti. Romana (*Filio ni doma, Ptičja hiša*) sta namreč spoj antiutopičnega, dnevniškega, psihološkega, ljubezenskega, satiričnega in družbenokritičnega romana ter groteske in parabole.

⁴ Metodološki pluralizem izhaja iz ugotovitev post/strukturalizma, naratologije, feminizma, novega historicizma, kulturnega materializma, Bahtinove teorije dialoščnosti, genologije, teorije medbesedilnosti, sodobnega besediloslovja, recepcijske estetike ... tako, da vzpodbuja prizadevanja (iskanja) različnih teoretskih sistemov, čeprav si medsebojno nasprotujejo.

⁵ V prid zgradbene sklenjenosti in večje informativne vrednosti pogreša razprava tudi povzemalni zaključek.

⁶ Upoštevanje sočasne literarne kritike je seveda zamudno in naporno početje, a za predstavitev sodobnih literarnih pojavov nujno. Metaliterarna odzivnost je v študiji Borovnikove nesorazmerna: medtem ko brez komentarja (o značaju fantastike in njenih tipih ter razliki med njimi in magičnim realizmom) povzema oznako magični realizem za romane M. Tomšiča in F. Lainščka, pa spregleda nekatere pomembne ugotovitve o najnovejših literarnih delih.

⁷ Pomanjkljivost literarnosmernega uvrščanja oz. določanja literarnih besedil s poetiko obdobja je ravno v preobsežnem posvečanju utrjevanja meja literarne dobe (predvsem začetka in konca). Zato bi bila v pregledu pripovedne proze dobrodošla kratka oznaka le tistih del, ki so modernistična ali postmodernistična.

⁸ Pri razpravljanju o novejših literarnih pojavih je sicer razumljiva previdnost, a ta ne sme povzročati prevelike ohlapnosti. Tako npr. pri označevanju

romana *Prišleki* Lojzeta Kovačiča delne označitve Borovnikove niso dovolj: avtobiografsko delo, romaneskna epopeja, tematika tujstva, preseganje žanra dnevnika, miselni tok, mojster detajla. Roman je namreč modernistični roman in prav zanimivo bi bilo v njegovi analizi ob tej ugotovitvi opozoriti še na tradicionalne poteze, izvirajoče iz avtobiografske verističnosti.

⁹ Mnogoplastna postane žanrska analiza takrat, ko posega v naratološka teoretična izhodišča o treh ubeseditvenih načinih (pripoved, opis, govor) in temeljnih pripovednih prvinah: zgodba, pripovedovalec, perspektiva, literarna oseba, prostor in čas.

LITERATURA

- BOROVNIK Silvija, 2001: Pripovedna proza. V: *Slovenska književnost III* (ur. Tine Logar). Ljubljana: DZS.
- Slovenska izseljenska književnost I, II, III*, 1999 (ur. Janja Žitnik in Helga Glušič). Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU) in Rokus.
- ZUPAN SOSIČ Alojzija, 2001: Poti k romanu. Žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana. *Primerjalna književnost I*, 71–83.

April 2002